

1 Inleiding: Janken naar de maan

Honden janken naar de maan. Er is een bezinksel in mijn bloed dat zich daarbij graag wil aansluiten, maar mijn verstand zegt dat ik dat niet kan maken. Ik moet rekening houden met de burens en met de goede naam van onze familie!

Hoe zit dat toch met mij? Als ik naar de sterren kijk die door zwaartekracht in hun baan gehouden worden, voel ik in mij iemand die vleugels heeft. Maar zelf ben ik door zwaarte en wortels aan de wereldbol geklonken en aan dit breekbaar lijf en aan miljoenen logge dingen en mensen die mij aanzuigen.

Mijn ziel is een klok met een barst erin. Soms hoor ik haar mee-luiden met de hond van de burens, met een gedicht, een kunstwerk of een oeroud gebed. Klanken die mij vertellen over een dier van miljoenen jaren geleden, en over de mens in een oneindig verre toekomst.

Niet alleen honden janken naar de maan. Ik was nog een klein kind toen ik in Antwerpen – wij woonden dichtbij de dierentuin en 's nachts was het toen nog stil – in mijn bed uren lag te luisteren naar het klagend gebrul van de leeuwen die honderd meter verder achter dikke tralies hun heimwee uitschreeuwden naar een woestijn of een oerwoud. Ik leefde met ze mee.

Honden janken naar de maan. Mensen naar wat boven hen én onder hen is; vanuit een gemis. Dromen die eruit willen? Een verlangen dat reikt over de grenzen van wat ze nu zijn, nu weten, nu kunnen. Dat is niet bovennatuurlijk of paranormaal of iets waar alleen filosofen en mystici zich mee bezighouden. Het is een dynamiek waardoor zij groeien. De drijfkracht van evolutie. Een stroom die hen meevoert, ook onbewust, en waardoor zij elk ogenblik worden wat zij nog niet waren door te sterven aan wat ze op dit moment zijn. Transcendentie heet dat. Die onstuitbare drang tot 'overstijgen' is de ruggengraat die een mens rechthoudt en die ook de ruggengraat is van de evolutie zodat die zich verticaal ontwikkelt.

Druk doende een beetje mens te worden ervaar ik mijzelf in een tussengebied. Tussen twee sferen die ik niet gemakkelijk onder woorden kan brengen

maar die mijn leven uitdagen.

Aan de ene kant het domein van een dierbaar dierlijk verleden dat bijna uit mijn bewustzijn verbannen is: een vitale energie die mijn levensweg draagt. Omdat ik 'goed' opgevoed ben, wordt dat dierlijk verleden als bedreigend en smerig ervaren: het houdt zich niet aan de regels. De cultuur omgeeft het met taboes. Zogenaamd om mij te verheffen boven niet-menselijke, amorele neigingen die daar huizen. Maar ik zou die donkere dierlijke wereld in mij voor geen prijs willen missen.

Aan de andere kant is er een spiritueel bewustzijn dat ook bij mij hoort. Het ontplooit zich via nadenken, fantasie, via keuzes die ik dagelijks maak en via een eeuwenoude rijkdom aan cultuur die langs mijn weg voor het grijpen ligt. Dat geestelijk bewustzijn staat niet los van het beest dat ik ben, maar haalt daar zijn levenskracht vandaan.

In dit tussengebied word ik uitgedaagd. Zowel van links als van rechts, want geest en beest ben ik tegelijk. Die twee bestaan niet apart! De geest is ook beestelijk en het beest is geestelijk en die ene kant van mij is niet minder of meer waard dan de andere.

Enerzijds verlangt de mens naar een begrensde stek: veiligheid, huisje, boompje, beestje. Ingebed in huwelijk, gezinnetje, werkring, fanclub, partij of parochie. Maar zijn verlangen gaat ook in de tegenovergestelde richting: verlost worden uit die vaste stek, trekken, verre reizen, gevaarlijk avontuur, weg van huis en gezin, vreemd gaan, andere horizonten. Dat een mens steeds over de grens van zijn huidige conditie heen wil is zijn geluk en zijn kansen liggen daar, maar tegelijk is het ook zijn groot verdriet.

En in die 'drift tot overstijgen' ligt ook het fanatisme op de loer: altijd verder, sneller, hoger, beter, en daarbij zichzelf voorbij lopen. Steeds meer consumeren ten koste van het eigen geluk en over de rug van anderen. Of verdwaasd op zoek gaan naar een roes die optilt, maar tegelijk verslavend en soms dodelijk is. Luid jankend vanuit eeuwig ontevredenheid te midden van te veel welvaart.

Maar anderzijds stelt die drang om grenzen te overschrijden ook in staat om het eigen gelijk, het eigen hachje, het individualisme te overstijgen. Daardoor zijn er ook mensen die een echt gesprek kunnen aangaan waarin de ander aan bod komt. Die zich inzetten voor een pluralistische samenleving. Die in staat zijn tot zingeving. Liefde. Humor. Schouwen. Gevoelig voor het nog ongekende. Voor 'de ander'. Met alle uitdagingen, gevaren en heerlijkheden van dien.

Mijn vel is mij te krap. Mijn verstand evenzo. Mijn vaderland en de christelijke waarden die ik van huis uit meekreeg zijn in de loop van mijn geschiedenis ook een te smalle behuizing gebleken. Ik kon mij niet tevreden stellen met wat zich binnen die nauwe grenzen afspeelde. Om mijn ziel van adem te voorzien, om de zin en de shit van mijn bestaan een plaats te geven, om mij uit eenzaamheid en verdriet los te wurmen moest ik telkens een sprong maken. Vleugels uitslaan. Mijn te nauwe nest 'overstijgen'.

Intussen weet ik dat ik niet de enige ben die deze noodzaak tot overstijgen kent en dat die noodzaak geldt voor de hele waaier van menselijke activiteiten. Niet alleen op het gebied van zingeving, religie en kunst. Ook in de politiek. In de economie. In therapie. In mijn lijf en in relaties: 'Sluit mij niet op binnen hekken en grenzen! *Don't fence me in!*'

In de ruime betekenis van het woord houdt 'transcendentie' in dat wij en alles wat bestaat verder reiken dan wat er op dit ogenblik waarneembaar of tastbaar is. En dat wij iets te maken hebben met wat er voorbij die grens ligt. Los van een al dan niet bestaande 'bovennatuurlijke werkelijkheid' krijgt het begrip 'transcendentie' zijn zuivere inhoud terug en wordt de innerlijke dynamiek van de wereld en van het leven in ere hersteld.

Die noodzaak tot overstijgen komt het sterkst naar voren als ik zie hoezeer wij leven tussen tegenstrijdigheden die onverdraaglijk tegenover elkaar staan. Wij kunnen proberen die tegenstrijdigheden af te zwakken om ze met elkaar te verzoenen door compromissen, maar dan houden wij een dooie boel over en het onbehaaglijke gevoel dat wij beide partijen en onszelf belazeren. De tegengestelden houden elkaar in leven en sluiten elkaar uit. De uitersten moeten zichzelf overstijgen en zo met elkaar praten. Dat heet: 'dialectiek'.

Deze twee begrippen, 'overstijgen' (transcendentie) en 'dialectiek' (denken in polariteiten), gaan uiteindelijk over hetzelfde. Ze spelen in mijn leven een centrale rol. Zij verzoenen mij met mijn eigen vat vol tegenstrijdigheden en met de wereld. Ze stellen mij in staat om enerzijds van mezelf te houden zoals ik ben en van de mensen en de dingen zoals ze zijn, en anderzijds om te veranderen en niet te blijven zitten in oude gewoonten. Om iets te bewegen in de wereld.

Het zijn twee begrippen die in het moderne discours vaak niet welkom zijn.

Transcendentie gaat over dingen die meestal niet getraceerd kunnen worden met meetinstrumenten. Alles wat over de grens van het meetbare ligt wordt al gauw ontoegankelijk of onbestaand verklaard. Maar dan kunnen wij het ook niet meer hebben over wat kunst tot kunst maakt, over waarden, religie, zingeving en over wat die ene bijzondere vrouw tot mijn geliefde maakt tussen miljoenen bijzondere vrouwen.

Dialectiek, een zeer wetenschappelijke manier om naar de wereld te kijken, kreeg een kwade faam vanuit de schools metafysische hoek omdat het de denkpatronen oproept van grote geesten als Hegel, Marx, Lenin en Mao die niet meer in de markt liggen

Tijdens de jaren dat ik filosofie studeerde verbaasde het mij dat filosofen (= mensen die zich bezighouden met het verstaan van de wereld!), lijnrecht tegenover elkaar konden staan en elkaar bestrijden. Voor elke filosofie was er een andere filosofie die het tegengestelde beweerde. Dat bracht mij in verwarring. Ik had gehoopt dat ik, aan de hand van wijze denkers die elkaar aanvullen en verduidelijken, een dieper inzicht zou krijgen in de werkelijkheid, terwijl ik in feite te midden van krakeel verzeilde. Mijn professor filosofie genoot er bovendien van om aan te tonen dat alle niet-scholastieke filosofen beklagenswaardige dwaallichten waren. 'Toch proberen zij allemaal om eerlijk te zijn en hebben ze het allemaal over dezelfde werkelijkheid' zei ik tegen mezelf. 'Tegen mezelf', want de professor had mij het zwijgen opgelegd omdat ik te veel vervelende vragen stelde.

Daar bovenop kwam nog dat ik van die zogenaamde dwalingen de 'kern' meestal kon beamen omdat die volgens mij klopte. Om niet in moeilijkheden te geraken kon ik dus beter mijn mond houden en –vanuit mijn eigen bestaan – alle mogelijke antennes uitzetten om bij de filosofen die ik bestudeerde datgene te herkennen wat klopte met mijn eigen zijnservaring.

Geleidelijk werd mij duidelijk dat filosofen elkaar vooral in de haren vliegen waar zij één pool van de werkelijkheid verdedigen en degene die de andere pool benadrukt, verketteren.

Om mijn ervaring van de werkelijkheid enigermate onderdak te geven heb ik echter de tegengestelde gedachtegangen allebei nodig! De geschiedenis is niet één rode draad die je kunt volgen. Inzicht bestaat niet uit bouwstenen die logisch in elkaar passen en samen één virtueel gebouw maken, maar uit dialectiek waarin tegengestelde polen onverminderd blijven bestaan en elkaar niet kunnen missen omdat ze complementair zijn. Tegenstellingen hoeven niet opgelost te worden door één van de tegengestelde polen uit te roeien.

Het ontdekken van de dialectiek waarin tegenstellingen blijven bestaan in een eenheid die hun diepste realiteit uitmaakt, was een opluchting. Thomas van Aquino, Sartre, Spinoza, Marx, Engels, Hume, Feuerbach en Nietzsche

bleken ineens vrienden te zijn die elkaar de huid vol mogen schelden maar elkaar hard nodig hebben om vrij te denken. Ik 'oversteeg' het niveau dat mij in verwarring bracht en begon zelf ook 'vrij' te denken over wat waar en niet waar is. Ik voelde mij daar gelukkig bij! Ineens werd de kring van wijze lieden bij wie ik te rade kon gaan zeer groot. Ik hoefde niet meer vanuit één kamp ten strijde te trekken tegen vijandige windmolens links en rechts met daarbij altijd de knagende onzekerheid of ik wel bij het goede kamp hoorde. En dat was voor mij een grote winst, want ik ben van aard reeds té krijgszuchtig en oorlog voeren is een vermoeiende bezigheid. Als ik te veel op oorlogspad ga vergeet ik te genieten van het leven zolang mij dit gegund wordt.

Dat houdt niet in dat ik iedereen te vriend hou! Ik zal me blijven opwinden tegen racisten, tegen de moordende wereldhandel die de koffieboeren in Zuid Amerika – in naam van de 'vrije' markt – wurgt door hen steeds minder geld voor hun werk en hun waar te geven, tegen de farmaceutische industrie die octrooien legt op levensnoodzakelijke medicijnen zodat die onbetaalbaar worden voor de arme landen die er de meeste nood aan hebben, tegen Bush die de sociale kraan dichtdraait en weer een wapenwedloop start, tegen het terroristische Israël dat een escalatie van steeds meer geweld uitlokt, steeds meer nederzettingen inplant in bezet gebied en een apartheidspolitiek invoert ... In al deze gevallen wordt één belang verheerlijkt en tot absolute norm verklaard en de tegenpool probeert men vanuit een machtspositie van de kaart te vegen.

Door de eeuwen heen zijn er veel filosofen geweest die zich eenzijdig en rechtlijnig vast metselden. Dat had soms desastreuze gevolgen. Miljoenen mensen hebben, deze wijze mannen volgend, hun levensvreugde op rantsoen gezet.

Ofwel was je als vrij mens en als 'centrum van de schepping' verantwoordelijk voor het lot van alles en iedereen ... (Sartre en Levinas leden, vanuit verschillende filosofische uitgangspunten, aan deze gevaarlijke presentie). Je moet dan wel Atlasschouders kweken om dit gewicht te torsen! Hoe kunnen wij daadwerkelijk verantwoordelijk zijn voor alle rampen die hele volksstammen treffen door natuurgeweld of door de verschrikkingen waartoe mensen in staat zijn, terwijl wij nauwelijks de verantwoording over ons eigen leven en dat van ons gezin kunnen dragen? En kunnen wij dan nog ontsnappen aan de bijverschijnselen van deze hoogmoedige 'dodelijke' ernst: somberheid, slapeloosheid en een gevaarlijk hoge bloeddruk?

Ofwel was alles bepaald en was je speelbal van het lot en van bewegende moleculen. Dan moest je je maar neerleggen bij de onontkoombare

gang der dingen. Daar werd je ook niet vrolijk van!

Dat je vrij kan zijn en 'tegelijk' bepaald, past niet in een dogmatisch denken. 'Vrijheid is het inzicht in de noodzakelijkheid' (F. Engels). Het is de meest wonderlijke paradox van ons bestaan: dat vrijheid ontstaat in gehoorzaamheid aan de onverstoerbare gang der dingen. Dat geldt ook voor heel kleine dingen. Er is niets dat ontsnapt aan de wet van oorzakelijkheid en gevolg. Als ik zeg 'Ik ben alleen thuis en kies ervoor om niet te ontbijten' dan is dat zeker een vrije keuze. Niemand verplicht mij. Maar ... ik word hiertoe ook bepaald door allerlei factoren. Ik voel namelijk geen trek. Ik heb veel werk dat af moet. Ik vind dat ik te zwaar word en dat er wel een paar kilo af mag. Mijn keuze ontsnapt niet aan de invloed van innerlijke causaliteiten die ik tegen elkaar afweeg en ... gezien de omstandigheden ... mij doen besluiten om 'vrij' die keuze te maken.

Dezelfde noodlottige tragiek speelde bij mensen die zogenaamd 'geestelijk' wilden leven. In hun rechtlijnigheid betekende dat een oorlogsverklaring aan het lichaam, verachting van de stoffelijke wereld en schaamte over lijfelijke lusten en genoegens. Gelukkig zijn onder de zon of op de koude grond was er niet meer bij. Eerst moest het lichaam, die gevangenis van de ziel, eraan geloven.

Theologen, onder invloed van de filosofen, leden meestal aan dezelfde kwaal in hetzelfde dogmatische en te krappe ziekbed. Ze beriepen zich bovendien op God die – in een dronken bui waarschijnlijk – hen had aangesteld om het ware geloof te verduidelijken. Alle andere opvattingen waren ketters en zouden met verdoemenis gestraft worden.

Niet alleen door hun manier van denken maar ook inhoudelijk raakten ze zwaar in de problemen omdat de polariteit ontbrak. Want, neem bijvoorbeeld dat er een God zou bestaan: dan is die niet alleen maar mededogen en liefde, maar ook meedogenloze wreedheid, zoals bijbel en ervaring ons leren. Deze twee aspecten, mededogen en meedogenloosheid, herken ik trouwens ook in mijzelf. Ik laat voorlopig in het midden of dit komt doordat ik naar Gods beeld en gelijkenis geschapen ben of hij naar het mijne.

Ik heb twee benen. Een linkerbeen en een rechterbeen. Als ik per se op één been door het leven wil dan wordt het hinkelen en regelmatig op mijn gezicht vallen. Om vooruit te komen moet ik de steun die ik vind in mijn rechterbeen opgeven, dat been vooruit zwaaien, mezelf daarmee even helemaal uit balans halen. Steun zoeken bij de tegengestelde pool, het linkerbeen. En dan meteen ook die zekerheid weer opgeven: mijn linkerbeen vooruit zwaaien zodat ik weer helemaal uit balans ben om dan weer stevigheid te zoeken bij de andere kant. En het daar niet bij laten!

Grenzen, omheiningen en hekwerken zijn er om ze uit te dagen, te overschrijden of te relativieren. Dit 'overstijgen van grenzen' doe ik mijn leven lang. Tot mijn grote tevredenheid en tot ergernis van sommige mensen die daar bang voor zijn. Door dit overstijgen kreeg mijn leven zin en kreeg ik zin in mijn leven. Meestal bestaat dit overstijgen eruit dat ik de tegenstellingen elkaar laat tegenspreken en met elkaar verbind (dialectiek). Ik voel me dan rijker en opgelucht.

Hierover gaat dit boek. Soms is het essay, soms literatuur of poëzie, soms humor of autobiografisch verhaal, maar altijd de weergave van de weg die ik ga. In elk geval hoop ik dat het in dit boek over dingen gaat die wel 'des mensen' zijn, maar die niet zo vaak onder woorden gebracht worden.

Feitelijk horen er ook beelden bij. Beelden in steen, ijzer of brons, die hetzelfde zeggen als wat ik hier verwoord. En muziek: de weemoedige klanken van de bugel uit de film *La Strada*, of de tenorsaxofoon van Stan Getz ...